

Musik i vardag och fest

hos adeln i 1700-talets Sverige

PÅ 1700-TALET VAR musiken en väsentlig del av det dagliga livet. I synnerhet gällde detta adelsståndets medlemmar på grund av deras roller inom hovlivet, militärväsendet och staten över huvud taget. Musiken fungerade som en del av iscensättningen av ceremoniel, makt och kommunikation. Att musicera tillsammans och att lyssna till musik var återkommande inslag i sällskapslivet. Både i det offentliga ljudlandskapet och inom bildning och kunskap hade levande musik och musicerandet en större betydelse än under senare tider, då musik och ljud blivit tillgängliga genom kommersiella inspelningar, högtalare och syntetisk produktion. Då den levande musiken var den enda tillgängliga, och det inte fanns något sätt att ta vara på ljudet, var förmågan att antingen läsa noter eller kunna memorera långa stycken och spela efter gehör en av förutsättningarna för ett aktivt musikintresse.

Foto: Anna Danielsson, Nationalmuseum.

Text: Charlotta Wolff, professor i historia vid Åbo universitet.

Att kunna sjunga, spela och dansa ingick i en god uppfostran och på ett mer eller mindre självklart sätt i adelns utbildning. Målsättningen för musikundervisningen i adliga familjer var inte att bli en virtuos yrkesmusiker, utan att stödja de sociala färdigheterna och den moraliska förfiningen genom att öka sinnen lyhörddhet. Såväl sönerna som döttrarna undervisades därför i musik. Musiken var liksom dansen en av de behagande konsterna, genom vilka både kvinnor och män kunde tjusa och vinna gunst.

MUSIKEN FRAMTRÄDER I dagböcker och brev från 1700-talet som en lika självklar del av adelns vardag som böcker eller promenader och ägnas därför sällan mer utförliga beskrivningar. Förekomsten av musikinstrument och noter i adliga bouppteckningar sammanfaller ofta med förekomsten av bibliotek eller konstsamlingar. Trots den stora betydelse som musiken hade, har musicerandets historia ofta fallit i kläm mellan disciplinerna musikvetenskap och kulturhistoria. Omfattande kvalitativa källor belysande musikens plats i vardagen är inte så lätta att finna, utan det är typiskt att musikinstrument, konsertbesök eller musikuppföranden i sällskapslivet omnämns endast i förbifarten och att forskaren hittar dessa omnämningen i samband med något alldeles annat.

Greve Gustaf Mauritz Armfelt nämnde i ett brev till Johan Fredrik Aminoff år 1805 hur de som barn »lekte bland klaverfötterna på Rilax«. Armfelts avsikt var endast att genom detta minne understryka sin långa vänskap och frändskap med Aminoff, men av bisatsen kan den uppmärksamma läsaren sluta sig till att det på herrgården fanns en cembalo eller ett pianoforte.

Vid sidan av klaverinstrument var basinstrument som gamba, cello eller basfiol omtyckta och användes för att ackompanjera sångare eller soloinstrument i sällskapslivet. År 1766 förargade sig greve Clas Ekeblad d.y. över att hans viola da gamba i en flytt blivit packad i samma lass som en låda citroner och strängarna tagit skada av fukten. Ekeblad

Johan Helmich Romans gynnare, greve Clas Ekeblad, iklädd Serafimerordens ordensdräkt. Målning av Carl Fredrich Brander.

Gustaviansk interiör med musicerande sällskap, målat av Per Hilleström 1779.

hade varit svenskt sändebud i Paris 1742–1743 och blev sedermera riksråd och en av frihetstidens sista kanslipresidenter. Av hans kassabok framgår att han spelade gamba redan under sina studier i Halle på 1720-talet. Han fortsatte med detta livet ut, och gamban dyker med jämna mellanrum upp i hans brevväxling.

För officerare och ämbetsmän var musiken en del av både tjänstgöringen och fritiden. Särskilt blåsinstrumenten tillhörde den militära klangvärlden. Då de kunde plockas isär och transporteras i små schatull var de även praktiska tidsfördriv. Både nylänningen Carl Johan Aminoff och pomraren Curt von Stedingk, som bägge tjänstgjorde vid Royal Suédois i Frankrike, lärde sig spela flöjt, dock mer för nöjets än för nyttans skull. Stedingk kommenterade 1768 något beskt åt sin vän Carl Sparre i Stockholm att en befattning vid regementet tillfallit en person vars huvudsakliga förtjänst bestod i att han var en skicklig violinist. Detta säger dock något om det sociala värde som tillmättes musicerandet. Både violiner och flöjter hör till de instrument som man ofta hittar i de högre ståndens bouppteckningar.

MUSIKEN VAR OCKSÅ en avkopplande motvikt till arbetet. Under sin tid som svenskt sändebud i Paris 1742–1744 musicerade Ekeblad med sina franska vänner och med sin sväger, greve Fredrik Pontus De la Gardie, som under sin grand tour i Frankrike lärt sig att spela cembalo. Markisinnan de Broglie, som hörde till svenskarnas vänner i Paris och hade haft Ekeblad på besök i oktober 1742, skrev till friherre Carl Fredrik Scheffer om hur hennes herrgård

för en stund blivit de mest högljudda nöjenas boning där bal, konsert och spel förenats och där den vanligen så saktmodige Ekeblad dansat en hel natt, sjungit, spelat gamba och föreläst i uppbyggande ämnen.

Ekeblad intresserade sig också för opera och konserter, i desto högre grad som det inte ännu på 1740-talet fanns något regelbundet utbud av opera i Stockholm. Under sin tid i Paris besökte han nästan dagligen operan, teatern eller konserter och antecknade i sin dagbok vad han åhört. Han såg bland annat både *Les Indes galantes* och *Dardanus* av Rameau åtminstone femton gånger från sommaren 1743 till våren 1744. Operan hade även andra än enbart estetiska och bildande funktioner: på scenen och i operasalongen möttes

Operan hade även andra än enbart estetiska och bildande funktioner: på scenen och i operasalongen möttes filosofi, opinion och politik

filosofi, opinion och politik. Att gå på operan var att visa sig i sällskapslivet, träffa vänner och kolleger, äta, dricka och spela kort eller diskutera känsliga frågor utan att bli hörd. Sålunda träffade Ekeblad Ludvig XV:s blivande kansler Guillaume de Lamoignon i dennes operaloge för förtroliga förhandlingar i den statliga och privata vänskapens tecken.

Foto: Martti Puhokka Museiverket.

Musicerande sällskap. Dörröverstycke, ursprungligen målad till Hatanpää säteri. Jonas Bergman 1763. Museiverket, Finland.

MUSIKEN VAR OCKSÅ en av de konstformer som bidrog till den så kallade borgerliga offentlighetens uppkomst. Under 1700-talet utvecklades konsertlivet. Det växte delvis fram ur amatörismen och högreståndskulturens intresse för gemensamt musicerande. Med den parisiska Concert Spirituel som förebild tog hovkapellmästaren Johan Helmich Roman år 1731 initiativ till en serie konserter på Riddarhuset. Något år senare, 1738, började några högdliga unga män att tillsammans med hovkapellet hålla regelbundna konserter under benämningen *Académie de Musique*. Initiativet bekostades genom att de adliga medlemmarna i sammanslutningen bidrog med ett startkapital på 170 kopparmynt för att täcka utgifterna för hyra, ljus, värme och dörrvakt samt musikernas arvoden. Konserterna hölls i det Löwenska huset (det Schönfeldtska palatset) på Stora Nygatan i Stockholm. Enligt ämbetsmannen Axel Reuterholm bestod publiken av inbjudna gäster av bägge könen, men de var så många att han inte kände dem alla. Amatörerna betalade för att få uppträda tillsammans med de professionella musikerna och konserten var endast delvis offentlig, med en talrik men exklusiv publik: amatörerna uppträdde för varandra. Akademikonserterna fick en uppföljare i de abonnemangskonserter som hölls på Stockholms rådhus 1740–1741 och 1743. På Riddarhuset uppträdde i sin tur Adolf Fredriks hovkapell för allmänheten och gav i slutet av 1740-talet abonnemangskonserter en gång i veckan. I slutet av 1760-talet tillkom de så kallade Kavaliersonserterna, där amatörer uppträdde tillsammans med medlemmar av hovkapellet i november–december 1769 och i mars–april 1770.

ÅR 1771 GRUNDADES Kungliga Musikaliska Akademien på bland andra några adliga amatörers initiativ. I bakgrunden fanns ordenssällskapet *Utile Dulci*, som uppstått några år tidigare och även ägnat sig åt musik. Av de första årens ledamöter i Kungliga Musikaliska Akademien var över hälften adliga, resten ämbetsmän och yrkesmusiker. Den första kvinnan valdes in 1782, och det var hovsångerskan och primadonnan Elisabeth Olin. De följande kvinnliga ledamöterna, samtliga hovsångerskor, invaldes 1788. På Akademiens konserter uppträdde ledamöterna, såväl professionella som amatörer, och ibland även den år 1773 grundade Operans orkester.

Högdliga eller högt uppsatta ämbetsmän med tillräckliga ekonomiska medel förutsattes också beskyddade konstnärer. Efter sin hemkomst från Paris utmärkte sig greve Ekeblad som mecenat för Johan Helmich Roman, och år 1752 uruppfördes dennes *Svenska mässan* i det Ekebladiska palatset på Norrmalm. En annan som beskyddade konstnärer var greve Gustav Philip Creutz. Han hade arbetat under Ekeblad i kansliet i Stockholm innan han som svenskt sändebud i Paris hjälpte kompositören André Grétry i ett avgörande skede av dennes karriär. Han satte honom i kontakt med librettisten Marmontel, som skrev texten till Grétrys första opera *Le Huron*, baserad på en saga av Voltaire. Som tack dedicerade Grétry operan, som urupfördes 1768 i Paris, till Creutz. Grétrys komiska operor kom sedan att ta Europa med storm och spelades också i Stockholm.

DET VAR EMELLERTID få adliga familjer som hade möjlighet att direkt verka som mecenater för musiker och kompositörer. Däremot var det rätt vanligt med notsamlingar som en del av de privata biblioteken. Riksrådet greve Adam Horn, direktör för hovkapellet, ägde en stor samling musikalier omfattade 421 sinfonior och ouvertyrer, 35 andra orkesterstycken, 1624 kammarmusikverk och 50 vokalverk. Att mängden kammarmusikverk var stor berodde på att man i de högadliga kretsarna nära hovet uppskattade att musicera tillsammans och lyssna på musik i en liten krets.

Också i herrgårdsbiblioteken på Fagervik och Rilax fanns det noter. Särskilt omtyckt var fransk opéra-comique av den typ som Grétry företrädde. Det var en typ av musik som lämpade sig för kammarensembler såväl som för större orkester, men särskilt då den uppfördes av amatörer fanns det även en politisk dimension i det franska sångspelet. Texterna var ofta pastorala utopier, i vilka adelns damer och herrar för en stund kunde stiga ned från sin ställning som rikets första stånd och experimentera med jämlikhet oavsett börd eller kön. Då sådana idéer framställdes genom sång och musik var det lättare att kringgå deras revolutionära potential och även lättare för adeln att sakta ta dem till sig. ■

Första sidan till partituret för Grétrys opera Le Huron, dedicerad till greve Gustav Philip Creutz.

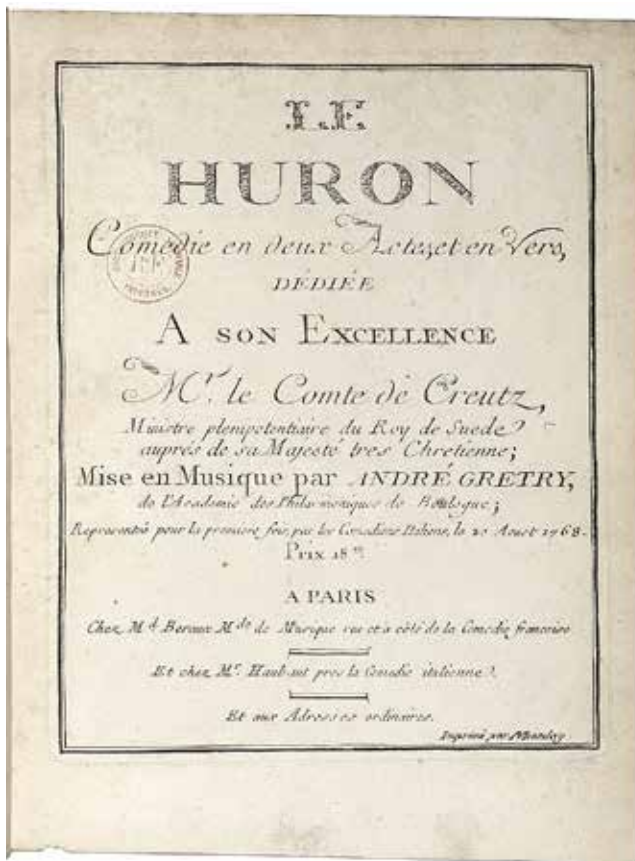

Foto: Gallica.bnf.fr, Bibliothèque Nationale de France.

LADDA MED STIL

Järn i Offentlig Miljö erbjuder en vacker, stabil och vandalsäker laddstolpe för stadsmiljö.

Att bevara historiska element i vacker stadsmiljö och samtidigt driva omställningen till eldrift är viktigt för både kulturarvet och invånarnas trivsel.

Laddstolpen i gjutjärn borgar för en pålitlig och hållbar modell med lång livscykel.

JOM
Järn i Offentlig Miljö

